

светапогляд пісьменніка. Разам з тым, антонімы ў творах Міхася Зарэцкага з'яўляюцца важным сродкам мастацкай і стылістычнай выразнасці, якім аўтар карыстаецца ўмела, дакладна і апраўдана.

Літаратура

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1969.
2. Введенская Л.А. Понятие лексической антонимии // Введенская Л.А. Словарь антонимов русского языка: Приложение. – Ростов н/Д., 1995. – С.18-32.
3. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мн., 1994. – С.273-282.

УДК 808.26-3

3 гісторыі беларускай навуковай тэрміналогіі: на матэрыяле назваў музычных інструментаў у старабеларускай мове

Бандаровіч В.У.

Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт

Беларуская навуковая тэрміналогія пачала фарміравацца яшчэ ў старажытны перыяд. Першапачатковай асновай яе лічаць “намінацыі розных прадметаў і з’яў прыроды ў народным маўленні і пазней фіксацыю гэтых намінацый у пісьмовых помніках старабеларускай мовы” [2, 351]. На этапе існавання старабеларускай мовы актыўна папаўняўся слоўнікавы склад грамадска-палітычнай, юрыдычнай, ваеннай, гандлёвай сфер дзейнасці чалавека. Развівалася таксама тэрміналогія культуры і мастацтва. “Знаходжанне Беларусі... у еўрапейскім кантэксце, свабоднае развіццё ў краіне еўрапейскіх стыляў і жанраў розных мастацтваў...” [3, 15] — “усё гэта, безумоўна, знаходзіла адлюстраванне ў беларускім слоўніку, асабліва ў лексіцы літаратуразнаўчага і мастацтвазнаўчага характару” [1, 158].

Мэта дадзенага артыкула – ахарактарызаваць назвы музычных інструментаў у старабеларускай мове з пункту погляду іх упарадкаванасці, тэрміналагічнасці.

Калі даваць агульную характарыстыку сістэме назваў музычных інструментаў у старабеларускай мове, то заўважаецца слабая дыферэнцыяцыя музычнай лексікі ад астатняга слоўнікавага складу мовы, а таксама недакладна выражаная

спецыялізацыя значэнняў слоў, што давала ім магчымасць мець сувязі з іншымі лексічнымі пластамі.

Дзякуючы шырыні семантычнага аб'ёму, многія найменні музычных інструментаў адносіліся таксама да розных іншых тэматычных пластоў слоўніка. У залежнасці ад ступені суаднесенасці з пластом музычнай лексікі разгледжаныя словы можна раскласіфікаваць па трох групам: а) назвы, семантыка якіх цалкам карэлявала са слоўнікам музычнага мастацтва (*арфа, гудьба, гусли, кимвалы, лютня, музыка, мусикия*); б) назвы, што ўваходзілі ў сістэму музычнай лексікі асобнымі значэннямі (*бубень, звонь, игра, псалтырь*); в) назвы, якія на тым ці іншым этапе развіцця мовы сітуацыйна адносіліся да музычнай лексікі (*інструментъ, начинье, органъ, сосудъ, строй*). Значэнне 'музычны інструмент' для многіх назваў з'яўлялася другасным. Яно ўзнікала найчасцей шляхам метанімічнага пераносу па мадэлях *дзеянне > назва інструмента, назва матэрыялу > назва інструмента*.

Значная колькасць разгледжаных назваў музычных інструментаў — спрадвечна беларускія словы. Іншамоўныя найменні (выяўлены лацінізмы, германізмы, цюркізмы, запазычанні з раманскіх моў) часта траплялі на беларускую глебу праз пасрэдніцтва польскай мовы. Агульная колькасць запазычаных назваў інструментаў — каля 31 %. Некаторыя намінацыі былі запазычаны з грэчаскай мовы непасрэдна або праз пасрэдніцтва царкоўнаславянскай кніжным шляхам яшчэ ў агульнаўсходнеславянскі перыяд: *кимвалы, тымпанъ*. Этымалагічны аналіз паказаў, што многія з разгледжаных слоў як спрадвечнага, так і іншамоўнага паходжання мелі гукапераймальныя карані: *бубень, гусли, дуда, пискъ, пиццаль, сопель, свистелка, флетня*. Сярод прыкмет, пакладзеных у аснову найменняў музычных інструментаў, вылучаюцца: а) намінацыя па характары гуку, які ўтварае інструмент (*бубень, гудьба, гусли, пиццалка*); б) намінацыя па спосабу ўтварэння гуку (*билце (< било), клепало*); в) намінацыя па матэрылу, з якога вырабляўся інструмент (*рогъ*).

Лексемы, якія абазначалі музычныя інструменты, валодалі невысокай дэрыватыўнай актыўнасцю. Ад іх маглі ўтварацца найменні выканаўцаў музычных твораў (*дударь, звонникъ, сурмачъ*), прыметнікі (*гудебный, свистелный*).

Многія назвы, асабліва іншамоўнага паходжання, ужываліся ў розных фанетыка-арфаграфічных варыянтах (*арфа, арва, архва, гарфа; цитра, цытра, титра, цитара; кимвалы, кимбалы, кимвахы*). Гэта тлумачыцца фанетычнымі працэсамі, якія былі ўласцівы жывой мове беларускай народнасці XIV – XVIII стст., розным узроўнем адукаванасці аўтараў і перапісчыкаў.

Для пачатковага этапа фарміравання музычнага слоўніка характэрна існаванне полілексіі. Так, родавае паняцце ‘музычны інструмент’ выражалася 12 сінанімічнымі адзінкамі: *гудьба, гусли, игра, музыка, мусикия, негінота, органъ; инструментъ, начинье, орудие, сосудъ, строй*. Цікавасць уяўляюць рэдкія выпадкі сумяшчэння родавага і відавочнага значэння ў адным слове: для выражэння агульных паняццяў ‘любы музычны інструмент’ ‘любы струнны музычны інструмент’ і для абазначэння канкрэтнага струннага інструмента ў старажытнасці на Беларусі выкарыстоўвалі слова *гусли*. Выяўлены сінанімічныя рады для выражэння розных паняццяў: агульным значэннем ‘музычны інструмент пастуха’ аб’ядноўваліся словы *пищалка, свирель, свистелка, сопель, фуяра*; самагучальны інструмент у выглядзе ўсечанага конуса з ударнікам усярэдзіне маглі абазначаць словы *звонъ, клепало, колоколь*.

У сучаснай беларускай мове ўжываецца прыкладна 69 % разгледжаных старажытных назваў. Некаторыя лексічныя адзінкі выяўлены толькі ў дыялектных лексікаграфічных выданнях (*пасвисцёл, фуярка*), асобныя словы сталі вузкасפעцыяльнымі музычнымі тэрмінамі (*рэгал, фістула, шалмей*).

Літаратура

1. Булыка, А.М. Лексічныя запазычанні ў беларускай мове XIV – XVIII стагоддзяў. -- Мінск, 1980.
2. Плотнікаў, Б.А., Антанюк, Л.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум. – Мінск, 2003.
3. Фралоў, А.В. Тэрміналагічныя складанасці ідэнтыфікацыі старадаўніх духавых інструментаў (*Krzywuła, Pomort i Sztort*). Прататып фагота на Беларусі // Весці Беларускай дзяржаўнай акадэміі музыкі. -- 2002. -- № 2. -- С. 13 – 19.